

Rusya'nın Orta Doğu Politikası: Putin Dönemi

Russia's Middle East Policy: The Period of Putin

Soner DOĞAN*

Alaeddin YALÇINKAYA**

Öz

Rusya, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra iç sorunlarla uğraştığı için Orta Doğu başta olmak üzere küresel sorunlara yeterli ilgiyi gösterememiştir. 2000'li yıllarda iktidarı ele geçiren Vladimir Putin, ülke içerisindeki sorunları kısa süre içerisinde çözerek, Rusya'nın SSCB dönemindeki etkinliğine ulaşması için dış politikada aktif arayış içerisinde olmuştur. Amerika'da yaşanan 11 Eylül saldırıları nedeniyle uluslararası arenada da kaos durumunun ortaya çıkmasıyla Putin, eski Sovyet Cumhuriyetleri başta olmak üzere SSCB'nin nüfuz kurduğu ülkeler ile ikili ilişkileri yeniden canlandırmaya çalıştı. Putin, SSCB'nin yıkılmasıyla başlayan ABD'nin tek kutuplu süper güç modelini etkisiz hale getirmek ve Rusya'nın yeniden süper güç olduğunu hatırlatmak için çevre ülkelerde askeri operasyonlara başlamıştır. Bu kapsamda 2008 Gürcistan müdahalesi ve 2014'te Kırım'ın işgal edilmesi ile somut adımlar attı. Putin'in Orta Doğu politikası, Sovyetleri dönemindeki etki alanını genişletmek ve pasifleşen ilişkilerin yeniden canlanması için aktif diplomasi atağına dayanır. 2011 yılında başlayan Arap Baharı olayları ile Rusya, Suriye, Mısır, Irak, Libya ve Körfez ülkeleriyle ikili ilişkileri yakınlaştırmıştır. Rusya'nın bu ülkelerde, iktidardaki isimleri desteklemesi, ilgili devletler tarafından memnuniyetle karşılanmış, ikili ilişkilere pozitif katkı sağlamıştır. Bu durum ise Putin'in Orta Doğu'daki nüfuzunu güçlendirmiştir. Bu çalışmada Putin'in Orta Doğu'da yeniden etkinlik kurma politikası incelenmiştir. Rusya, 1993'ten itibaren söylemsel olarak benimsediği yakın çevre doktrininde, Orta Doğu'da siyasi, askeri ve ekonomik etkinliğini geliştirmesi, yeni üsler kurması, vekâlet savaşları veya doğrudan müdahalelerle yeni dönemin belirleyici aktörleri arasına girmesi, Sovyet sonrası Avrasyacı yaklaşımın genişletilmesi olarak değerlendirilmektedir. Putin izlediği politikalarla, Rusya'nın jeopolitik avantajlarını bu süreçte ustaca kullanarak stratejik dönüşümünü ve realist büyük güç politikasını yeniden gündeme getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Putin, Orta Doğu, Arap Baharı.

Abstract

Since Russia was dealing with domestic problems after the collapse of the Soviet Union, it could not show sufficient attention to global problems, especially the Middle East. Vladimir Putin, who seized power in the 2000s, has been in an active search in foreign policy for Russia to reach its effectiveness in the USSR period by solving the problems in the country in a short time. With the emergence of chaos in the international arena due to the September 11 attacks in the United States, Putin began to revive bilateral relations with the countries where the USSR had influence, especially with the former Soviet Republics. Putin started military operations in the surrounding countries to neutralize the unipolar superpower model of the USA, which started with the collapse of the USSR and to remind Russia that it is a superpower again. In this context, it started to take concrete steps with the Georgian intervention in 2008 and the occupation of Crimea in 2014. Putin's Middle East policy initiated an active diplomatic attack to expand the sphere of influence during the Soviet era and to revive pacified relations. With the Arab Spring events that started in 2011, Russia has brought closer bilateral relations with Syria, Egypt, Iraq, Libya, and Gulf countries. Russia's support of the names in power in these countries was welcomed by the relevant states and contributed positively to bilateral relations. This situation strengthened Putin's influence in the Middle East. In this study, Putin's re-establishment policy in the Middle East has been examined. Russia's development of its political, military, and economic activity in the Middle East, establishing new bases, and becoming one of the decisive actors of the new era through proxy wars or direct interventions, after strengthening its near-periphery policy, is considered primarily as an expansion of the post-Soviet Eurasian approach. It is concluded that the strategic transformation of Putin's Russia, which skillfully used its geopolitical advantages in this process, brought the Realist great power policy back to the agenda.

Keywords: Russia, Putin, Middle East, Arab Spring.

Extended Abstract

This study evaluates Putin's policy of re-establishing activity in the Middle East without going into details about the relations with each country. The approach adopted by the

* Doktora Öğrencisi, sonerdgn@gmail.com / ORCID: [0000-0002-8696-3136](https://orcid.org/0000-0002-8696-3136)

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, alaeddinyalcinkaya@gmail.com / ORCID: [0000-0001-5553-0314](https://orcid.org/0000-0001-5553-0314)

study is analytical. This study also will utilize a mixed qualitative method approach to the chosen topic for a holistic approach. Russia's main policy in the Middle East is based on strengthening its influence in the near environment; it is primarily considered as the expansion of the post-Soviet Eurasian approach to the development of its political, military, and economic activity in the Middle East, the establishment of new bases, proxy wars or direct interventions and becoming among the determining actors of the new era.

It is concluded that the strategic transformation of Putin's Russia, which skilfully uses its geopolitical advantages in this process, brought the Realist great power policy back on the agenda. After the dissolution of the Soviet Union, the Russian Federation could not put its global activities and claims on its political agenda, especially in the Middle East, as it focused on solving internal problems throughout the 1990s. It did not even react effectively to the policies of the disintegrated Warsaw Pact and some former Soviet republics away from Moscow. We see that Putin effectively opposes the relations of such countries with the West, previously in the Socialist bloc, resulting in membership in NATO or the EU.

In 2000, with Putin's presidency, internal problems were first put to solution by means of centralization. Using the advantages of the September 11, 2001, conditions strengthened its effectiveness in the former Soviet republics within the framework of the "Near Abroad Policy". In a sense, with the 2000s, strategies for transforming into a superpower started again. The 2008 Georgian intervention and the annexation of Crimea as a result of the 2014 Ukrainian crisis are the concrete stages of this transformation process. Thus, the Moscow administration has revealed that it is an actor to be considered in regional and global policies. The next stage of this strategy was international competition areas. In this context, the relations inherited from the Soviet era in the Middle East, which became highly passive after the disintegration, started to be revived.

The Arab Spring process, which started in 2011, was considered as a great opportunity, close relations were established with Syria, Egypt, Iraq, Libya and Gulf countries, and activity areas were established. With Putin's presidency, tensions with the USA and the EU have significantly impacted Russia's effective return to the Middle. After the dissolution of the Soviets, Russia's Middle East policy had become quite ineffective and passive. However, especially after 2011, policies that prioritize effective and proactive expansionist approaches have been implemented. The conflict of interest that deepened with the West, the invasion of Crimea in 2014, and the sanctions that followed intensified Russia's activities in the Middle East. Maintaining good relations with the monarchs in the Middle East has helped Moscow neutralize international isolation and partially compensated for the effects of Western countries' sanctions on Russia.

Putin's administration went on to improve its relations related to Middle Eastern organizations, especially the Organization of Islamic Cooperation. Thus, he tried to prevent more countries from participating in the pressure and sanctions imposed by Western countries. However, it may be a wrong approach to completely link the situation that caused Russia to be effective in the Middle East to the tensions experienced with the West. With Putin's personality and the policies he pursues, the idea of the Russians becoming a superpower again by using the Eurasian strategy should also be taken into account in implementing and adopting these policies. In addition to the political relations of Russia with the Middle Eastern countries, new economic connections have an important place. In this context, economic relations have been intensified with Saudi Arabia, Iraq, and Gulf countries in many fields, such as natural resources, arms sales, industry, and infrastructure.

New Middle Eastern policies have been developed in line with economic targets that partially compensate for the damage of sanctions on the Russian economy, secure income

sources and protect the interest of energy companies and their share in different markets. It is an important fact that Western countries have yet to have any common preventive policy in the Middle East against the increase of Russia's influence. This makes it easier for Russia to deepen its effectiveness. In this context, Russia is seen as a balancing factor between different regional players. Its influence in Syria, rapprochement with Iran, strengthening relations with Egypt and improving dialogue with Israel and the Gulf Cooperation Council have put Russia in a more influential position than it can be. It is important to prioritize Eurasianism or geopolitical factors in the strategic basis of Putin's re-establishing activity in the former Soviet geography, especially in the Caucasus and Central Asia. In this context, the experience of the failure of the ideologically based policies of the Soviet period has been taken into account. It is seen that the southern axis of Russian Eurasianism or the Middle East and African components of Eurasianism come to the fore in Middle East policies. As a result of all these factors, realist great power policies in the Middle East have entered the field of application.

Giriş

Rusya, Soğuk Savaş döneminden beri Orta Doğu'nun en etkili jeopolitik aktörlerinden biridir. Yüzyıllar boyunca Rusya, sıcak denizlere inmek ve etkin bir güç olmak için Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi ve ticari ilişkiler kurdu, birçok çatışmalara girdi. Çar Deli I. Petro'dan itibaren St.Petersburg yönetimi, jeopolitik konumunu derinleştirmek ve küresel bir imparatorluk yolunda güneye, sıcak denizlere inme politikasına büyük önem verdi. Bu konuda öncelikli engel durumundaki Osmanlı Devleti ile birçok savaş yaptı. Özellikle Türk Boğazlarını kontrol etmek isteyen Rusya, bu yöndeki amaçlarını gerçekleştirmek için I. ve II. Dünya Savaşlarında bazı girişimlerde bulunmuştur. Rusların I. Dünya Savaşı'nda güneye inme stratejisinin ayrıntıları, Basili, Nemitz ve Sazanov raporlarında da görülmektedir (Armaoğlu, 2019, s. 84).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ile birlikte süper güç durumuna gelen Sovyet Rusya, egemenlik alanını genişletmek için Doğu Blok'unda uygulama alanı bulan Sosyalist politikaların merkezi olmuştur. Bu kapsamda Liberal ve Kapitalist düşünce ve politikalara karşı Sosyalist siyasetin geliştirilmesi ve yaygınlaşmasını temel strateji edinmiştir. 1956 Macaristan ve 1968 Çekoslovakya müdahalesindeki başarılarına karşın 1979'da başlayan Afganistan müdahalesindeki başarısızlıklar, iç ekonomik ve idari çıkmazlar, diğer yapısal sorunlar karşısında SSCB'nin 1991 yılında ABD ile girdiği rekabeti kaybederek dağılmasına neden olmuştur. SSCB mirası üzerine kurulan Rusya Federasyonu ise 1990'lı yıllarda Batılı ülkelerle Sovyet dönemindeki gibi yarışa girmemiş, öncelikle Çeçenistan ve benzeri sorunları çözerek Federasyonun dağılmasını önlemeye yoğunlaşmıştır. Fakat etkin olmamakla birlikte 1990'lar boyunca da diğer ülkelerle ikili ilişkileri geliştirme politikalarını izlemiştir. Bu dönemde Rusya'nın Orta Doğu ülkeleriyle olan politikaları Sovyetler dönemine göre oldukça geri planda kalmıştır. Esasen Rusya'nın kendi iç sorunları, bölgesel ve küresel konulara aktif katılımına fırsat vermemiştir.

Putin'in 2000'de iktidara geçmesiyle birlikte Rusya'da yeni bir dönem başlamıştır. Esasen daha önce kısa başbakanlığı döneminde Çeçenistan sorununa kendi yöntemleriyle çözüm bulmuş, daha sonra başta eski Sovyet cumhuriyetleri olmak üzere etki alanını genişletme yoluna gitmiştir. 11 Eylül şartlarının getirdiği fırsatları da değerlendiren Putin, benimsediği strateji ve doktrinler Rusya'nın SSCB dönemindeki coğrafyada yeniden hegemonik güç olma temeli üzerine kurulmuştur.

Avrasyacı stratejilerin ön planda olduğu Putin yönetiminde 1990'larda sadece telaffuz edilen veya kâğıt üzerinde kalan birçok politikalar veya örgütlenmeler 2000'lerden itibaren hayata geçirilmiştir (Tuğlu, 2019: 21). Sovyetler Birliği'nin dağılma belgesi durumundaki Aralık 1991 Almatı Deklarasyonu ile Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuş, bu örgüt eski

Sovyet cumhuriyetleriyle ilişkilerde gevşek bir zemin olarak kalmıştı. Daha 1992'de imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşması, 2002'de Rusya önderliğinde askeri bir örgüt olan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne dönüşmüştür (Kara, 2019: 109). İlk defa 1994'te Nazarbayev'in gündem getirdiği eski Sovyet cumhuriyetleri arasında ekonomik işbirliği örgütü ise yine Putin'in öncülüğünde Avrasya Ekonomik Topluluğu, Avrasya Gümrük Birliği gibi aşamalardan sonra 2015'te Avrasya Ekonomik Birliği haline gelmiştir (Katıtaş, 2019: 53-54). 1996'da Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında oluşturulan Şanghay Beşlisi, 2001'de Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) haline gelmiştir. Belirtmek gerekir ki ŞİÖ, Rusya'nın etkinliğinde Avrasyacı bir örgütten ziyade Çin'in öncülüğünde sınırları garanti altına alma ve Çin stratejilerine uygun şartlar oluşturma görevini benimsemiştir. ŞİÖ sözleşmesinde ekonomik konular yer almakla birlikte örgüt bünyesinde ekonomik işbirliği kapsamındaki ilişkiler oldukça zayıftır (Aslan, 2019).

Moskova'nın büyük güç olma iddiası doğrultusunda iki kilit gelişme öne çıkmıştır: Bunlardan biri, 2007 Münih Güvenlik Konferansında Putin'in açıkladığı Rusya'nın "Yakın Çevre Politikası"dır (Noll, 2020). Diğeri ise iki önemli olayda şekillenmiş olup bunlar 2008'deki Gürcistan savaşı ile Avrupa'da Soğuk Savaş sonrası güvenlik düzenini kabul etmeyi reddetmesi ve 2014'te Kırım'ı işgal ederek çevresel jeopolitik projesini hayata geçirmeye başlamasıdır. Daha sonraki adımlarda Moskova'nın, Afrika, Latin Amerika, Orta Doğu ve dünyanın diğer bölgelerinde yeni ilişki ağları kurma girişimleri söz konusudur. Bu girişimler, Rus dış politikasının yeni jeopolitik aracı olarak şekillenmiştir. Sovyet dönemindeki etki alanına ulaşmak isteyen Rusya, mevcut dış politikasını öncelikle jeopolitik araçları üzerine, Avrasyacı yaklaşım çerçevesinde inşa etmektedir. Bu yüzden günümüz Rus dış politikası, Moskova'nın uluslararası arenadaki pozisyonunu yeniden etkili kılmaktadır. Bu süreçte Rusya'nın stratejik derinlik arayışı ve ülkenin coğrafi genişlemesi, dış tehditlere karşı güvenli tampon bölgeler oluşturularak sağlanmaktadır.

Putin dönemiyle yükselişe geçen Rusya, Çarlık döneminden itibaren çok önem atfedilen sıcak denizlere inme hedefine bir dereceye kadar ulaşmıştır. 2015 yılında Suriye iç savaşına müdahalede bulunarak savaşın tarafı olmuştur. SSCB döneminde Suriye'nin Tartus limanını 49 yıllığına kiralayan Rusya, günümüzde Suriye'nin hem enerji kaynaklarına hem de limanlarına çeşitli yollarla erişim sağlamaktadır. 2020 itibariyle Suriye'nin önemli bir kısmının ABD kontrolü altında bulunması, Rusya'nın askeri ve siyasi olarak bölgede son derece etkin olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Soğuk Savaş döneminin iki süper gücünden birinin varlığı, bir anlamda diğerinin varlık gerekçesini oluşturması ayrı tahlil konusudur.

Rusya, Şam rejimini ayakta tutmak üzere birçok ikili anlaşmayla Suriye'ye yerleşti ve Doğu Akdeniz'de önemli bir güç oldu. Ayrıca, Kırım'ı işgal etmesi nedeniyle Karadeniz'de Türkiye için de önemli bir rakip haline gelmiştir. Rusya'nın sıcak denizlere inme hedefi yanında uygulamaya koyduğu nüfuz alanı kurma politikaları, uluslararası arenada Moskova'yı önemli bir oyuncu haline getirmektedir. Suriye üzerinden Doğu Akdeniz'i kontrol altına almaya çalışması ve diğer Orta Doğu ülkeleriyle geliştirdiği yakın ilişkiler, Rusya'yı SSCB dönemindekine benzer etkin aktör durumuna yaklaştırmıştır. Doğu Akdeniz coğrafyasının bir diğer önemli devleti olan Mısır ile olan ilişkileri ve Libya konusunda uyguladığı politikalar, Moskova'yı güçlendirmektedir. Sıcak denizlere inme ve kontrol altına alma stratejisi kapsamında Libya'ya paralı askerleri, Wagner'i göndermesi bu yönde atılan adımlardandır.

Bu çalışmada Putin dönemi ile Rusya'nın Orta Doğu'ya yönelik politikaları analiz edilecektir. Putin'in uygulamaya koyduğu stratejiler özetlenerek yeniden süper güç olma stratejisi tahlil edilecek, bu kapsamda Rusya'nın Orta Doğu eksenindeki politikaları incelenecektir. Putin'in Orta Doğu politikalarının teorik veya kavramsal çerçevesini, Avrasyacılık ve jeopolitik imkanların değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Özellikle 2010'larla

birlikte bu alanda ortaya çıkan fırsatların kaçırılmaması, bu süreçte tali konularda oldukça esnek politikalar uygulanması, dönem stratejisinin temel özelliklerdendir. Çalışmada, Rusya'nın Suriye üzerinden Orta Doğu coğrafyasında etkin bir güç olarak ortaya çıkması, uluslararası ilişkilerde oyun değiştirici unsur olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Rusya için gerek Çarlık dönemi emperyalist politikalarının gerekse Sovyet rejiminin ideoloji temelli uygulamaları, bölgesel ve küresel güç olma, yeniden süper güç olma hayallerinin gerçekleşmesine engel teşkil ettiği her fırsatta hatırlanmıştır (Dugin, 2005:294). Bunun yerine Atlantikçi yayılmacılığa karşı ortak çıkarları koruma, bölgesel ve kıtasal dayanışmayı sürdürme, başka ülkelerin içişlerine karışmama, inanç, kültür ve siyasal alanda olabildiğince saygılı olmanın, Orta Doğu'da da birçok kapıların Putin'e açılmasıyla sonuçlandığı ele alınmaktadır.

SSCB Dönemi Orta Doğu Politikası

Rusya'nın Orta Doğu hesapları ve bölgede nüfuz kurma stratejileri 18.yüzyılın ikinci yarısından sonra Rus dış politikasının ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Rus Çarı 1. Petro (Deli Petro) döneminde devletin temel hedefi sıcak denizlere inme ve Türk boğazlarını ele geçirme idi (Mirzaliyeva, 2017:2). Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne açtığı savaşların arka planında boğazları ele geçirmek ve sıcak denizlere inerek büyük bir imparatorluk olma hedefi bulunmaktaydı. Günümüzde boğazlar meselesi geri planda tutulsa da Rusya sıcak denizlere artık rahatça inebilmektedir. Suriye üzerinde kurduğu nüfuz ve elde ettiği deniz, kara ve hava üsleri sayesinde Orta Doğu'da etkin bir güç haline gelmiştir. Rusya'nın sıcak denizlere yerleşme kapsamında başta İran olmak üzere başka ülkelerle de uygulamaya geçmiş olan birçok anlaşması bulunmaktadır.

II. Dünya Savaşından sonra küresel sistemde yaşanan Soğuk Savaş, dünyanın iki süper güç etrafında şekillenmesine neden olmuştu. Bu dönemde Sovyet Rusya, Varşova Paktı'ndaki konumu ile de Doğu Bloku'nun lideri durumunda iken, ABD ise NATO'nun üstün gücü olarak Batı'yı temsil etmekteydi. Dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Orta Doğu coğrafyasında da ABD-Sovyetler Birliği rekabeti çerçevesinde kutuplaşma süreci yaşanmaktaydı. Buna karşın her iki blok ile de mesafeli olma stratejisi olarak Bağlantısızlar Hareketinin başarısı sınırlı kalmıştır. Bununla beraber Orta Doğu'dan Mısır, Irak, Libya, Güney Yemen örneklerinde olduğu gibi bu hareketin önderi durumundaki birçok ülke Moskova ile ittifak benzeri yakın ilişkilere sahipti.

1950'li yıllardan itibaren Sovyetler Birliği, Mısır, Libya, Suriye, Yemen, Cezayir ve Irak gibi ülkeleri kendi eksenini ve nüfuzu altına almayı başardı. Bu ülkelere yönelik Batılı güçlerin silah ambargosunu delerek her türlü silah satışını gerçekleştirdi ve askeri destek verdi. Bu arada söz konusu ülkelerin alt yapı ve sanayileşme alanlarında etkin rol aldı. Ayrıca askeri eğitim kapsamında birçok ülkenin öğrencilerine eğitim vererek, ilerleyen dönemlerin subay kadrosunun Sovyet bağlantılı olanlardan şekillenmesinde etkin rol oynadı. Sovyet Rusya tüm bunların yanında ideolojik olarak komünist rejimin unsurlarını ihraç etmekten geri kalmıyordu. Düşünce, kurumlaşma ve yapı olarak kendi ideolojisini de ihraç etmekteydi. Fakat Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'ya yönelik politikası daha çok silah satmak olup bundan büyük kazançlar sağlamaktaydı. İslam, Arap ve diğer Orta Doğu devletlerinin Batılı ülkelere yönelik tepkileri, esasında Sovyet Rusya'nın etki alanını genişletmesine yardımcı olmuştur. Arap-İsrail savaşlarında Araplara silah satması ve destek açıklamaları, Moskova yönetiminin etkinlik alanının genişlemesinde önemli gelişmelerdi. Sovyetler, Arap müttefiklerine İsrail ile mücadelelerinde genellikle destek vermiştir. İran-İrak savaşında her iki ülkeye de silah satarak, bir şekilde askeri ve ekonomik bağımlılık olarak gerçekleşen çıkarını korumayı başarmıştır (Antonenko, 2001:27-32).

Belirtildiği üzere Sovyetlerin Orta Doğu'ya yerleşmesindeki etkenlerin başında silah satışı ve İsrail'e karşı Arapları desteklemesi gelmekteydi. Bu bağlamda İran'la stratejik işbirliği, siyasi, ekonomik ve teknolojik desteği de İsrail açısından rahatsızlık nedenidir. Bu desteğin karşılıksız olmadığını, Sovyet yönetiminin mutlak olarak İsrail düşmanlığı veya Arap-İslam dostluğunun söz konusu olmadığını, çıkar temelli bir ilişkinin olduğunu belirtmek gerekir. İran veya başta Filistin olmak üzere diğer Arap ülkeleriyle birlikte Rusya-İsrail ilişkilerinin dengede götürülmesi, önceki dönemlerde olduğu gibi Putinli yıllarda da Rusya'nın Orta Doğu politikasının temel özelliklerindedir (Ermağan, 2015:668).

Rusya'nın Avrasya stratejisinde İran, kilit konuma sahip bir ülkedir. İran'ın güney vektörünün merkezi olarak seçilmesinde birçok jeopolitik avantajları söz konusudur. Başta Suriye iç savaşı olmak üzere Putin'in Orta Doğu politikasında da İran eksenini, önemini korumaktadır (Dugin, 2005:74-75).

Sovyetler Birliği dönemi Orta Doğu ve sıcak denizlere inme politikaları önemli ölçüde Suriye üzerinden gerçekleştirilmiştir. Özellikle SSCB'nin 1971'de Hafız Esad ile anlaşması sonucu yerleştiği Tartus limanı, Rusya'nın en önemli kazanımlarından birisi olmuştur. Tartus deniz üssü Sovyetler için sadece bir üs değil, aynı zamanda sıcak denizlere inmek ve bölgedeki etkisini genişletmesi için önemli bir politik araçtı. Ayrıca, Tartus üssünün elde edilmesi Rusya için önemli bir jeopolitik kazanç sağlamaktadır. Günümüzde olduğu gibi enerji ve deniz taşımacılığında Doğu Akdeniz'in kontrol edilmesi, Rusya'nın enerji dağıtım pazarında elini güçlendiren gelişmeler arasında sayılmaktaydı (Katz, 2015:2-3).

Genel olarak Sovyet Rusya'nın Orta Doğu politikasında nüfuz alanını genişlettiği dönüm noktalarını şu şekilde saymamız mümkündür:

- 1957'de ABD'den önce Sovyetlerin uzaya ilk uyduyu göndermesiyle teknolojik bakımdan bir adım önde olduğunun bilinçaltına yerleşmesi;
- Bu gerçeğin de etkisiyle Orta Doğu'da, Sovyet silah sanayinin Batılı ülkelere göre ileride olduğu kanaati;
- Süveyş Kanalı Krizinde açıkça Mısır'ı destekleyerek Arap ülkelerin sempatisini kazanması;
- Arap-İsrail savaşlarında Arapları desteklemesi ve lojistik sevkiyat yapması;
- Filistin sorununda İsrail karşıtı tutum alması;
- Orta Doğu ülkelerine son teknoloji silah satışları yapması.

Rusya'nın 2000'lerde Orta Doğu Politikası

1990'lı yıllarda Sovyetlerin dağılması ve yeni Moskova yönetiminin zorunlu olarak Batı yanlısı -en azından açıkça Batı karşıtı olmayan- politikalar izlemesi, Rusya'nın uluslararası ve özellikle de Orta Doğu coğrafyasında nüfuzunun azalmasına neden olmuştur. Bu dönemde sorun, Moskova'da neo-liberal politikaların tek çıkış yolu olarak görülmesinden çok federasyonun dağılmasına yol açabilecek gelişmelerin kontrol edilememesiydi. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce Kremlin'deki yöneticiler Arap ülkeleri ve İran'la verimli işbirliği konusunda sağlam temeller oluşturmuşlardı. Bununla beraber Rusya 1991'den itibaren bu ilişkileri koruma ve şartlara göre geliştirme yeteneğini büyük ölçüde kaybetmiştir.

Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra devlet başkanlığı koltuğuna oturan Boris Yeltsin görev yaptığı 1992-1999 yılları arasında Orta Doğu'ya yönelik izlediği politikalarda pasiflik bir durum söz konusudur. Yeltsin'in Batıyla eşgüdüm içerisinde hareket etme isteği, Rusya'nın genel olarak dış politikada bağımsız ve aktif hareket etmesini engellemiş, ABD ile paralel politikalar benimsemiştir (Freedman, 2001:361-362). Sovyetlerin bir dereceye kadar

başarılı olarak izlediği politikalar, maddi ve ideolojik unsurların bileşkesi olarak ortaya çıkmıştı. 1990'ların ekonomik, sosyal ve siyasi çalkantıları, Rusya'nın üretim ve ihracat kapasitesini sınırladı ve yöneticilerin dikkatini daha çok iç politik sorunlara yoğunlaştırmasına neden oldu. Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'e uzanan Karadeniz'deki ana ticaret kapıları durumundaki Ukrayna limanlarını kaybetmesi de Orta Doğu ile bağlantılarına zarar verdi. 1990'ların ortalarında, Arap ülkeleriyle olan ticaret, Rusya'nın yıllık ticaret hacminin sadece yüzde 1'ini oluşturuyordu (Üren, 2019:248-252). Bu bağlamda, 2014'te Kırım'ın ilhakıyla sonuçlanacak gelişmelerin önemli ölçüde Akdeniz ve Orta Doğu boyutu da bulunmaktadır.

1990'ların sorunlarını bir şekilde atlatan Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra önemini kaybeden Orta Doğu'daki nüfuzunu yeniden güçlendirmek için etkili politikalar izlemeye başladı. 2000 yılında Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte, Rusya'nın temel politikası küresel güç olma hedeflidir. Putin'in Rus dış politikası, 'çok kutuplu dünya düzenini' ortaya çıkarmak, nihai olarak da Rusya'nın Sovyetler döneminde olduğu gibi süper güç olmasını sağlamaktır. Bu nedenle temel stratejisini, Soğuk Savaş düzenine dönerek Amerika'nın hegemonyasını kırmak üzerine inşa etmiştir. Bu strateji çerçevesinde 2000-2012 yılları arasında bazı Orta Doğu ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurmak üzere birçok girişimlerde bulundu. 2003 yılında, Rusya'nın İslam dünyası ile daha yakın işbirliği yapmayı amaçladığı duyuruldu. Bu kapsamda 2005 yılında İslam İşbirliği Teşkilatına¹ (İİT) gözlemci üye oldu. Belirtmek gerekir ki Putin'in asıl amacı İİT'na tam üyelik olduğu halde, örgüt birçok sebepten dolayı Rusya'ya ancak gözlemci üye statüsü verdi. Bu statü dahi Moskova açısından önemli bir kazanımdır. Bundan sonra İslam ve Arap ülkelerinin Rus dış politikasındaki önemi her fırsatta dile getirildi (Kaczmarek, 2011:2).

Putin, hedeflediği politikalara ulaşmak için 2003-2008 arasında Orta Doğu ülkelerine yönelik birçok resmi ziyaret gerçekleştirdi. Bunlar arasında Mısır, Cezayir, Ürdün, İran ve bazı Körfez ülkeleri yer almaktadır. Putin yönetimi, Sovyetler Birliği döneminde işbirliği yapılan ülkeler yanında diğer bölge ülkeleriyle de yakın temas içerisine girmiştir. Bu kapsamda 2007'de Suudi Arabistan, Katar ve BAE'ni ziyaret ederek ikili ilişkilerin geliştirilmesi ve işbirliğinin genişletilmesi konusunda temaslarda bulundu (Lo, 2020). Diğer taraftan Rusya, 2011 yılında Arap Baharı sürecindeki gelişmeler üzerine özellikle Suriye konusunda bölgede Amerika'ya en büyük rakip haline geldi. Bölge ülkelerinin içişlerine karışmama prensibini her fırsatta deklare edip çıkarlarını arttırmaya yönelik politikalar izleyerek hem uluslararası arenada hem de bölgede etkin bir güç olmaya çalıştı.

Rusya, Arap Baharı kapsamındaki olayların hızla yayıldığı dönemde, bölgesel sorunların olabildiğince geniş kapsamlı ve bölgesel güçlerin önderliğinde çözülmesi için öneriler sundu. Diplomatik temaslarını arttırarak Arap Baharı olaylarının yaşandığı ülkelerde taraflar ile diplomatik ilişki kurdu. Ana amaç ülkelerin doğrudan içişlerine karışmayarak, kendi çıkarını maksimize etmeye çalışmaktı ki bu amaç hedef ülkeler için de son derece kabule şayan idi. Mısır, Suriye, Yemen, Irak ve Lübnan gibi ülkelerde çok taraflı bir diplomasi yürüttü.

Putin yönetimi, işaret edildiği gibi Sovyet Rusya'dan farklı olarak Körfez ülkeleriyle ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik yoğun politikalar izlemiştir. Bu bağlamda Körfez sermayesini Rusya'ya çekerek, ülkesinde yatırım yapılmasını sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca, ABD politikalarına karşı Körfez'deki monarşi yönetimleri içinde Rusya, bir denge unsuru olarak öne çıkmayı başarmıştır. Rusya-Körfez İşbirliği Konseyi Stratejik Diyalog mekanizması kurularak, Basra Körfezi'nde nüfuzunu genişletmeye yönelik politikalar izledi. Bu kapsamda 2013 yılında, üst düzey temsilcilerin siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliğinin

¹ Örgütün Önceki Adı, İslam Konferansı Teşkilatı(İKT) idi, 2010 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirilmiştir.

geliştirilmesine yönelik ilişkileri tartışabilecekleri Arap-Rus İşbirliği Forumu kuruldu (Shumilin, 2016:15-18). Böylece, iki tarafın da üst düzey yetkilileri belirli aralıklarla toplanarak, ilişkilerin geliştirilmesine yönelik planlamalar yapması hedeflendi.

Rusya'nın Orta Doğu kapsamındaki ilişkilerinin geliştirilmesinde şüphesiz Batıyla yaşadığı sorunların da etkisi bulunmaktadır. Özellikle Ukrayna'daki gelişmelerle birlikte Batılı ülkeler tarafından kendisine karşı yürütülen izolasyon ve ambargo uygulaması bu bakımdan önemlidir. Diğer taraftan Rusya'da bulunan Müslüman azınlıkları kontrol altına alma ve İslam ülkelerinden bu yönde gelebilecek tepkileri engellemek için İİT ve Arap Birliği gibi kuruluşlara gözlemci üye olarak, olası tepkileri asgari düzeye indirmek amaçlanmıştır. Ayrıca, İsrail-Hamas ilişkilerinde taraf tutmayarak, her iki tarafla da iletişim halinde kalmıştır (Trenin, 2017). Bu kapsamda Rusya, uyguladığı politikalar ile İsrail ve Araplar arasında dengeleyici unsur olarak öne çıkmayı hedeflemiştir. Putin'in uyguladığı bu politikalar esasında ABD ve AB ülkelerine de bir mesaj taşımaktadır. Böylece bölgeyi ABD'ye terk etmeyerek, hegemonik gücünü göstermek istemektedir. Sonuç olarak uluslararası sistemde etkin bir güç olarak yerini almaya çalışmaktadır.

1990'larda dağılma sorunlarıyla uğraşan Rusya Federasyonu'nun uluslararası arenadaki etkin aktörlük iddiası, öncelikle 2008 Gürcistan müdahalesiyle başlamıştır. Putin'in başkanlığından itibaren BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeliği, ABD veya Batı tepkisi kaygısı olmaksızın daha etkin bir şekilde kullanılmış, Rusya'nın nükleer güç olduğu hatırlatılmıştır. Daha sonra her fırsatta Rusya'nın yeni nükleer silah ve teknoloji çalışmalarındaki gelişmeler, mevcut silahların yeni versiyonları denemeleri kapsamında meydan okuyan mesajlar verilmiştir (Herken, 2019). Gürcistan müdahalesinden sonra ise Rusya'nın bir anlamda süper güç olma yolundaki ilerleyişi, 2014 Ukrayna olaylarına müdahale ve Kırımın ilhakı ile 2015'ten itibaren Suriye'ye yerleşmesinde devam etmiştir.

Putin iktidarıyla, iç sorunları önemli ölçüde çözen Moskova yönetimi, 11 Eylül şartlarını stratejik avantaja dönüştürerek iç ve yakın çevredeki gücünü tahkim etmiştir. 2008 Gürcistan ve 2014 Ukrayna müdahalesinden sonra birçok zeminde Çin ile de işbirliği yaparak Suriye'deki nüfuzunu güçlendirmesi, bu bağlamda müttefik ilişkilerini sağlamlaştırdığı Şam rejiminin ayakta durmasını sağlaması, uluslararası sistemdeki ABD hegemonyasına meydan okumasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreçte Rusya'nın jeopolitik avantajlarını da kullanarak nüfuz alanını genişletmesi ve derinleştirilmesi, Realist büyük güç politikasının yeniden gündeme gelmesi olarak değerlendirilmektedir (Ekşi, 2017:118-120). Böylece Orta Doğu bölgesel sistemi yeni bir döneme girerken, Suriye merkezli gelişmeler, uluslararası sistemin de tek kutuplu sistemden bir anlamda iki veya çok kutuplu sisteme evrilme sürecine girmesine yol açmıştır. Bu anlamda uluslararası şartlar, Orta Doğu'nun sosyal, siyasal ve ekonomik olarak yeniden dizaynını zorunlu kılarken aslında Orta Doğu'daki gelişmeler de uluslararası sistemin dönüşümüne temel teşkil etmiştir.

Arap Baharı Sonrası Rusya'nın Orta Doğu'da Etkinlik Kurma Stratejisi

Rusya, Arap Baharının ilk evrelerinde sessiz kalarak olayların arkasındaki gerçek saikleri çözmeye ve gelişmelerin nereye varacağını anlamaya çalıştı. Demokratik olmayan yönetimlere karşı halk hareketleri başarı kazandıkça bunun Rusya veya Rusya'nın müttefiki durumundaki ülkelere de sıçrayacağı endişesi bulunmaktaydı. Bu bağlamda ülkelerin iç işlerine karışmama prensibiyle kenarda beklerken gerekli hazırlıkları yaptı ve uygun ortamı bekledi.

Moskova yönetiminin bir sonraki aşamada müdahaleleri ve bu süreçte işbirliği kurarak nüfuz alanı kurduğu ülkelere önde gelenleri aşağıda özetlenmektedir. Avrasyacı stratejilerin Orta Doğu ve Afrika'ya uzanan boyutu kapsamında birçok ülke ile benzer ilişkiler kurulmuş, bir şekilde o ülkenin iç ve dış politikasında dikkate alınması gereken aktör haline gelmiştir.

Diğer taraftan başta Suriye olmak üzere ilgili her ülke ile kurulan ve ilerleyen ilişkilerin 2020 itibariyle ulaştığı aşama, farklı boyutlarıyla müstakil tez konuları olmaya adaydır. Esasen şimdiden bu ilişkiler kapsamında birçok çalışmalar yapılmıştır. Aşağıda ise seçilen ülkelerle kurulan ilişkilerin, Rusya'nın bölgesel ve küresel etkinliğini anlama açısından analiz edilmektedir.

Suriye Politikası

Moskova'nın Suriyeli muhaliflere karşı doğrudan sahada yer alması ve Esad rejimine desteğini ortaya koyması, isyanların tırmandığı Arap monarşilerinde koltuklarını kaybetmekten korkan yönetimler için umut verici bir aktör haline getirmiştir. Rusya'nın Suriye'de Şam rejimi yanlısı izlediği askeri politikalar bazı Arap ülkeleriyle ilişkilerini olumlu etkilediyse de başta Suriyeli muhalifler ve mülteciler olmak üzere monarşilere karşı olan kitlelerin olumsuz tepkisine yol açtı. Bununla beraber Arap monarşileri açısından Rusya, söz konusu politikaları sayesinde güvenilir bir ortak haline gelirken aynı zamanda bölgeye daha fazla etkin bir şekilde yerleşmiş oldu, nüfuz alanını genişletti. Bu nedenle ABD'nin izlediği politikalar karşısında ikilem içerisinde olan Suudi Arabistan ve bazı Körfez ülkeleri, Rusya'ya yaklaştı.

Rusya'nın Suriye'deki askeri taktikleri, kendisinden ümit kesilen Esad rejimini çöküşten kurtarmıştır. Belirtmek gerekir ki bu süreçte İran'ın da gittikçe etkinlik kazanması, Putin yönetimi açısından artı değer taşımaktadır. Diğer taraftan Rusya'nın Suriye'deki başarısı, Irak, Libya, Yemen gibi ülkelerde de etkisini genişletmiştir. Libya'da BM'nin tanıdığı Milli Mutabakat Hükümeti yerine General Hafter'i doğrudan desteklemesi, bir şekilde bu bölgede de var olma, etki alanını genişletme stratejisinin parçasıdır. Bu politika çoğunluğu Hafter yanlısı diğer Arap devletleri tarafından da memnuniyetle karşılanmış, bu anlamda temel strateji istikametinde duruş ortaya çıkmıştır. Başta Suriye'deki olmak üzere 2015 itibariyle Putin'in Orta Doğu politikası dönüşüm geçirecek proaktif bir stratejiye dönüşmüştür. Farklı ülkelere karşı aynı temel strateji etrafındaki politikaların somut başarısı, Suriye sorununun çözümü konusunda Rusya ve Esad'ın öne sürdüğü şartların önemli ölçüde uygulama alanına geçmesi sürecinde şekillenmiştir (Wormuth, 2019).

Rusya, 2011 yılında başlayan Arap Baharından sonra proaktif bir dış politika izleyerek, bir bakıma Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Orta Doğu da yeniden nüfuz kurmaya çalıştı. Şüphesiz Rusya'ya bu alanı açan öncelikle Suriye konusunda izlenen politikalarlardır. Bununla beraber 2020 şartlarında etkinlik alanının Suriye ile sınırlı kalmadığı görülmektedir. Suriye politikasının diğer önemli bileşeni ise Rusya'nın genel olarak İslam dünyasında önde gelen müttefiki İran'dır. Suriye rejimi yıkıldığı takdirde İran'ın birçok bakımdan zor durumda kalacağı dikkate alınarak Moskova yönetimini aynı zamanda İran gerçeğinden dolayı Şam rejimini desteklemek zorunda bırakmıştır. Öte yandan İran ve Türkiye ile birlikte yürütülmüş olan Astana süreci de bu açıdan daha anlamlı hale gelmektedir (Yalçınkaya, Heyle, 2019:137).

Rusya'nın Suriye'de başarılı olması ve diğer ülkeler üzerinde nüfuzunu genişlemesinde diğer Batılı ülkeler yanında ABD'nin de etkisi söz konusudur. Başta AB olmak üzere genel olarak Batılı ülkelerin Orta Doğu'ya yönelik politikalarının belirsiz ve etkisiz olması, bölgenin Rusya'nın nüfuz alanı içerisine girmesine neden olmuştur. Sonuç olarak Rusya elde ettiği başarıları, ekonomik olduğu kadar siyasal olarak da kazanca çevirmeye çalışmıştır (Çalışkan, 2020). Bu çerçevede Suriye üzerinde denediği birçok yeni silahlarını Orta Doğu ülkelerine kolaylıkla pazarlayabilmiştir. Arap ülkeleriyle petrol, doğalgaz, alt yapı, sanayi tesisleri ile nükleer enerji santrallerinin yapılması gibi önemli projelerin hayata geçirilmesi konusunda imzalar atılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin yarım asra yakın devam eden nükleer enerji santralının nihayet Rusya tarafından gerçekleştirilmesi

veya yıllarca süren müzakerelerden sonra füze savunma sisteminin Rusya'ya ihale edilmesini hatırlamak gerekmektedir. NATO üyesi olan Türkiye'nin bu ölçüde Rusya'ya yaklaşması, Rusya'nın Türkiye'de önemli yatırımlara imza atmasının birçok Orta Doğu ülkesinde, özellikle 2010'larla birlikte benzerlerini görmek mümkündür.

Genel olarak Rusya'nın Orta Doğu bölgesinde izlediği stratejilere bakıldığında bölgedeki her devletle temas kurabildiği dikkat çekmektedir. İdeoloji, rejim veya ittifak bağlantılarının dikkate alınmadığı bu esnek politika, Putin yönetiminin belirli bir başarı gerekçesi olarak görülebilir. Orta Doğu'nun mevcut gerçekleri göz önüne alındığında, Rusya'nın bölgedeki oyuncular arasında dengeleme ve iletişim mekanizmasını etkili bir şekilde kullanabilme kapasitesine sahip olduğu görülmektedir. Burada Putin yönetimini etkili, bir dereceye kadar başarılı kılan diğer bir sebep ise bölge ülkelerinin başta ABD olmak üzere Batıdan istediği desteği bulamamasıdır. Bunun yanında Rusya'nın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) daimi üyeliği nedeniyle veto hakkına sahip olması, Orta Doğu ülkeleri için önemli bir işbirliği sebebi oluşturmaktadır ki bu durum bir dereceye kadar Çin için de geçerlidir. Arap Baharının başında BMGK'nde Libya'ya müdahale konusunda bir anlamda "oyuna getirilmiş" olduğunu ileri sürerek daha sonraki oylamalarda Batı karşıtı duruşları Orta Doğu ülkelerine güven vermiştir. Örneğin, Suriye'ye müdahale konusunda birçok tasarımı veto ederek Esad'ın iktidarda kalmasını sağlarken diğer monarşiler açısından da güvenilir, iş birliği yapılabilir ortak haline açmıştır.

Putin yönetiminin Orta Doğu'da etkili olmasının bir diğer nedeni ise Sovyetlerin yaptığı ideolojik söylemleri ön plana çıkartma yanlısına düşmemesidir. Moskova yönetimi, bölgeyle genellikle askeri silah satışı ve doğal kaynaklar üzerinden açılım yapmaktadır. Bu konuda da herhangi bir ideolojik yaklaşım sergilememektedir (Kozhonov, 2018). Belirtmek gerekir ki ideoloji temelli politikanın Sovyetlerin yıkılmasında etkenlerden biri olduğu, Rusya'nın yeniden süper güç olması için ideoloji yerine jeopolitik gerçekleri ön plana çıkartan, uzlaşmaya dayanan, siyasal hassasiyetleri dikkate alan Avrasyacı stratejiyi benimsemesi gerektiği, başta Dugin olmak üzere Avrasyacıların temel yaklaşımıdır (Dugin, 2005:358). Putin de Avrasyacılık kapsamındaki stratejisini önemli ölçüde Orta Doğu'da da uygulamıştır.

Suudi Arabistan ile İlişkiler

Rusya'nın Orta Doğu'da Sovyet döneminde olduğu gibi 2010'larla birlikte öncelikle Suriye üzerinden nüfuz alanını güçlendirdiğine işaret edildi. Bunun yanında Suudi Arabistan ile de yakınlaşma politikası izlenmiştir. Putin'in Suudi Arabistan'ın veliyet prensi Muhammed bin Selman ile olan kişisel yakınlığı, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde kolaylık sağlamıştır. Belirtmek gerekir ki Soğuk Savaş döneminde birçok nedenden dolayı iki ülke ilişkileri pek gelişmemiştir. Çünkü iki ülkede izlenen ideolojik yaklaşımlar farklı olup mesela Afganistan savaşında da Sovyetlerin karşısında ABD desteği ile önemli ölçüde Suudi Arabistan'ın yönlendirdiği gruplar bulunmakta idi. Sovyetler komünizmi bölgeye getirmek isterken Suudi Arabistan, Vahhabilik üzerinden selefi düşünceleri yaymak istemekteydi. Ayrıca, Suudi Arabistan, Batılı ittifak sistemi içerisindeydi. Bu yüzden Soğuk Savaş döneminde iki ülkenin diplomatik temsilcileri bile yoktu (Mirzaliyeva, 2017:2-4).

Suudi yönetiminin, Sovyetlerin Afganistan'ı işgaline karşı doğrudan Afgan mücahitleri desteklemesi ve onları finanse etmesi, iki ülke arasındaki rekabeti göstermektedir. Sovyetlerin Afganistan savaşında yenilmesinin arkasında ABD'nin desteklediği ve CIA'nın silah-egitim desteği sağladığı mücahitler ve bunların finansını karşılayan Suudi yönetiminin etkisi vardır.

Ayrıca, Suudi Arabistan'ın ve Rusya'nın petrol üretimi yapan iki önemli devlet olmasından dolayı, uluslararası enerji piyasasını yönlendirmede doğal olarak bu iki güç

rekabet halindedirler. Bununla beraber günümüzde her ne kadar iki ülke arasında anlaşmazlık noktaları olsa da aralarındaki işbirliği de gelişmektedir. Özellikle Körfez ülkeleriyle Suudi Arabistan'ın Batılı ülkelere satın alamadıkları silahları ve nükleer teknolojiyi, Rusya'dan kolaylıkla temin edebilmektedirler. Diğer taraftan Suudiler için, Rusya ile ilişkiler dış politikada ABD'ne aşırı bağımlılıktan kurtulmanın, bir anlamda alternatif ittifaklarla daha özgür politikalar izlemenin gereği olarak değerlendirilmektedir (Trenin, 2017).

Putin'in Avrasyacı stratejiyi benimsediği halde, gerektiğinde Avrasyacılığı da aşan esnek politikaları uygulayabildiği ilginç örneklerden biri de Suudi Arabistan'dır. Çünkü Dugin'e göre Suudi Arabistan Atlantikçilerin -bir dönem İngiltere'nin, günümüzde ABD'nin- birçok açıdan merkez üssüdür. Bundan dolayı güney vektörü olarak İran karşısında en uygunsuz ülke durumundadır. Bu kapsamda Suudi Arabistan ile işbirliği yapılamayacağı her fırsatta dile getirilir. Hatta ABD stratejileri lehine eski Sovyet coğrafyasında Vehhabiliği yayma görüntüsü altındaki faaliyetleri olabildiğince engellenmelidir (Dugin, 2005:75). Dugin'in birçok önerisini uygulama alanına koyan Putin, Suudi Arabistan konusunda işbirliğini tercih ederek bu önemli ülkenin bütünüyle ABD'ye bağımlı kalmasını önlemeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda Avrasyacı öncelikler, gerektiğinde reelpolitığe feda edilebilmektedir.

Mısır ile Yakınlaşma

1950'lerin ortalarından 1972'ye kadar Mısır, Orta Doğu'daki Sovyet jeopolitik yapısının temelini oluşturuyordu. Cemal Abdülnasır liderliğindeki Arap Sosyalizmi, Mısır'ı Sovyetlerin Arap dünyasındaki ideolojik ve siyasi kalesi durumuna getirmişti. Fakat Enver Sedat döneminde Sovyet askeri uzmanlarının 1972 yılında ülkeden çıkartılmasından sonra iki ülke arasındaki ilişkiler zayıflamıştır. Mısır'ın İsrail ile ABD Başkanının gözetiminde 1978 Camp David Sözleşmesini imzalaması, gittikçe daha yoğun olarak Amerikan eksenli politikalar izlemesi, Sovyetlerin Orta Doğu'daki en önemli müttefikini kaybetmesine neden oldu.

2011 Arap Baharı sonrası Mısır'da iktidarın değişmesi ve Müslüman Kardeşler üyesi Muhammed Mursi'nin iktidarında iki ülke arasında ilişkiler normalleşmeye başladı. Fakat, General el-Sisi'nin Mursi'yi darbe ile düşürmesi ve iktidarı ele almasından sonra Rusya-Mısır ilişkileri hızla gelişmeye başladı. Putin, Mısır'ın darbeci liderini Arap dünyasına istikrar getirecek potansiyel aday olarak görüyordu. Ayrıca Sisi'nin darbe sürecine, BAE ve Suudi Arabistan'ın sağladığı finansal destek yanında Rusya'dan büyük miktarda silah alımlarının da önemli katkısı oldu. Geçen süre zarfında iki ülke arasında silah sanayiinde ilişkiler hızla gelişme göstermiştir. Ekim 2015'te Rus yolcu uçağının Sina üzerinde iken bombalanmasına ve 224 kişinin ölümüne yol açan Şarm El-Şeyh havaalanındaki zayıf güvenlik tedbirleri bile ilişkilerin soğumasına yol açmadı (BBC, 2015).

2020 itibariyle Mısır-Rusya ilişkileri gelişmeye devam etmektedir. Rusya, Mısır'dan deniz üssü elde etmeye yönelik çalışmalarını ilerletmiştir. Böylece Suriye'den sonra Mısır'a da yerleşecek olan Rusya, Akdeniz bölgesinde egemen güç olma hedefine daha da yaklaşacaktır. Bunun yanında enerji geçiş yollarını ve kaynaklarını kontrol etme yönünde çalışmalar da yapmaktadır (Sladden, Wasser, Connable, Clement, 2017).

Mısır ile ilişkilerin aynı zamanda Rusya'nın Libya politikası ayağı da söz konusudur. Rusya, Libya'daki Milli Mutabakat Hükümeti'ne karşı hareket eden General Hafter'e silah ve uzman ile özel kuvvetler (Wagner) desteği vermektedir. Mısır yönetiminin de Hafter'in yanında yer alması, Rusya'nın Mısır politikası açısından dikkate alınması gereken önemi haizdir.

Irak Politikası

Irak-Rusya ilişkileri tarihinde de iki ülkenin Sovyet döneminde yakın işbirliği içerisinde olduğu önemli bir gerçektir. Sovyet Rusya özellikle Irak-İran savaşında her iki tarafa silah satarak çıkarını üst düzeye ulaştırmayı başarmıştır. Saddam Hüseyin'in iktidarı döneminde Rusya, Irak'ın en önemli silah satıcısı idi. Silah satımıyla beraber, teknik ve uzman eleman, askeri eğitim, istihbarat işbirliği alanındaki ilişkiler de ilerlemiştir.

2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgalinden sonra oluşturulan yeni Irak yönetimi, Rusya ile ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar attı. Bununla beraber Putin'in ilk yıllarında izlediği Batıyla yakınlaşma politikası nedeniyle Irak-Rusya ilişkileri pek gelişmedi. Burada öne çıkan bir diğer husus ise Rusya'nın Irak'ın petrol ve doğalgaz ihraç etmesini engellemek için BMGK'nin çıkarttığı Irak'a yönelik ambargoların uzatılmasını desteklemesidir. Böylece, enerji piyasasında önemli bir oyuncunun devre dışı kalması ile Rusya'nın enerji piyasalarını kontrol etmesi daha kolaylaşmıştı.

Rusya'nın Arap Baharı sonrası Orta Doğu'ya ilgisinin artmasından sonra Putin'in benimsediği proaktif politikalar içerisinde Irak da yer almaktadır. Moskova yönetimi, silah, enerji gibi alanlarda Irak'ta doğrudan yatırım yaparak kazancını arttırmaya çalışmaktadır. Ayrıca, Irak'ta bölünmüş toplum üyelerini kolay bir şekilde kullanabilmektedir. Bu bağlamda Irak Kürt yönetimi ve diğer Şii unsurlar ile yakın ilişki içerisinde (Salem, 2013:7-9).

2018'de Putin bir konuşmasında Modern Rus tarihini değiştirme şansının olması durumunda Sovyetler Birliği'nin çöküşünü tersine çevirmek istediğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, Sovyet döneminde olduğu gibi Rusya, Irak'taki Rus nüfuzunu yeniden kurmak istemektedir. Rusya, Irak'ta ABD'ye karşı bir denge olarak İran'la pragmatik bir ittifakı desteklemekte ve Irak'ın daha küçük devletlere bölünmesine karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla Rusya, Irak makamlarının ülkenin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü yeniden tesis etmeye yönelik politikalara destek vermektedir. Ayrıca Rusya, Irak'ta NATO, Avrupa Birliği ve ABD'nin genişlemesi karşısında güç dengesini yeniden tesis etmeye çalışmaktadır (Bonesh, 2022).

İsrail ile Denge Politikası

Orta Doğu coğrafyasında İsrail-Rusya ilişkileri ve iş birliğinin son derece önemli ve ilginç boyutları bulunmaktadır. Putin döneminde iki ülke arasındaki ticari ve diğer ilişkiler derinleşerek bölgedeki gelişmeleri etkilemektedir. Öte yandan İsrail ile olan ilişkiler, Rusya'nın Suriye üzerindeki politikasını da şekillendirmektedir. Rusya, İsrail'e yönelik İran tehdidini ciddiye alarak en azından öyle görünerek bu konuda İsrail'e alan açmaktadır.

İsrail'in nüfusunun önemli bir kısmının Rusya'dan giden Yahudilerin oluşturduğunu ve halkın yaklaşık beşte birinin Rusça konuşanlardan oluştuğu göz önüne alındığında iki ülke arasındaki ilişkilerin daha derin olduğunu belirtebiliriz. İran, kısmen Hamas ve Hizbullah gibi reel politik boyutu olan alanlarda Rusya-İsrail arasında denge temelli politikalar söz konusudur. Rusya, her platformda Orta Doğu bölgesinde İsrail'in güvenlik tehdidi endişelerini dikkate almaktadır. Bu kapsamda İran'a yönelik silah satışında üst düzey teknolojik silahların satışını geciktirmekte ya da önemli bilgileri İsrail ile paylaşmaktadır. İsrail'in Suriye'deki İran, Hizbullah ve Esad rejimi unsurlarına kolay bir şekilde hava saldırısı düzenlemesinde Rusya'nın izlediği politikanın etkisi bulunmaktadır (Çiçekçi, 2018).

Rusya'nın Suriye ve Irak'ta nüfuzunu güçlendirmesi sürecinin başta İsrail ve ABD olmak üzere Batı ile ilişkiler açısından diplomatik gerekçesi de önemlidir. Terörle mücadele. Arap Baharı sürecinde Irak ve Suriye'de belirli bir kontrol bölgesi oluşturan, Irak'taki ABD silahlarını ele geçirerek bölge bazında etkili bir ordu kuran IŞİD, katliam, tecavüz, sivil halka saldırı, kafa kesme ile sembolleşen cinayetleri, bölgenin enerji kaynaklarını kullanma gibi

faaliyetleriyle sadece bölge ülkeleri açısından değil 2014'ten itibaren uluslararası toplumun son derece önemli bir ortak sorunu ve gündem maddesi haline gelmiştir. IŞİD'in Batılı istihbarat örgütlerinin ortak projesi olduğu iddiaları ayrı bir konu olduğu halde başta ABD olmak üzere birçok ülkenin, IŞİD ile mücadele gerekçesiyle bölgeye müdahale ettiği veya yerleştiği önemli bir gerçektir. Rusya'nın aynı yıllarda bu coğrafyada daha güçlü bir şekilde etkinlik kurmasının öncelikli gerekçesinin de IŞİD ile mücadele olduğu her fırsatta dile getirilmiştir. Öte yandan Rusya açısından genel olarak Orta Doğu ve İslam ülkeleri politikalarında olduğu gibi DAEŞ ile mücadelesinin de Çeçen ayrılıkçıların yeni zemin bulmasını önleme boyutu bulunmaktadır (Shlapentokh, 2015).

Sonuç ve Öneriler

Özellikle 2010'lar boyunca Rusya'nın Orta Doğu politikasına bakıldığında, mevcut durumun Rusya'ya büyük bir alan açtığı görülmektedir. Bu dönemdeki gelişmelerin ana eksenini olan Arap Baharı kapsamındaki olaylar, çatışmalar, yönetim değişiklikler, IŞİD'in yükselişi, eylemleri ve uluslararası sorun haline gelmesi; Suriye, Yemen ve Libya'daki iç savaşlar, bölünmüşlük, merkezi yönetim sorunları; İran ile nükleer anlaşma ve Trump yönetiminin mutabakattan çekilmesi gibi örnekler, Rusya için Orta Doğu'da yeni fırsat zeminleri oluşturmuştur. Özellikle de Suriye'deki askeri faaliyetleri ve kazanımları bölgesel etkinliğini büyük ölçüde arttırmıştır.

Fakat bu durum birçok tartışmalı konuyu da beraberinde getirmiştir. Rusya'nın insan haklarını dikkate almadan yerleşim yerlerini bombalaması, çocuk ve kadınlara yönelik şiddet eylemlerinde Esad rejimine destek vermesi gibi ihlalleri görmezden gelmesi, yeni sorunların kaynağını oluşturmaktadır. Rusya'nın insan hakları konusundaki kayıtsızlığı her ne kadar Orta Doğu'daki monarşi rejimleri açısından sorun teşkil etmese de uluslararası kamuoyu nezdinde olduğu gibi Orta Doğu halkları nezdinde de büyük tepki toplamıştır.

Putin'in birçok kez açıkladığı gibi Suriye'nin Rus silah sistemleri için deneme alanı olarak kullanılması, zihinlerde olumsuz etki bırakmıştır. Bu bağlamda Rus savunma planı doktrini, acımasız olarak başta Suriye ve Libya olmak üzere Orta Doğu coğrafyasında 2020 itibarıyla kullanılmaktadır. Moskova yönetiminin benimsediği bu riskli stratejiler uluslararası hukuk açısından suç teşkil etse de BMGK üyesi olmasının ayrıcalıklarına Rusya bu süreçte oldukça fazla güvenmektedir. Buna karşın Moskova yönetimi açısından, gerek Orta Doğu'da rekabet halinde olduğu güçlerin gerekse insan hakları ve insancıl hukuku ön planda tutan devletlerin bir şekilde yaptırım veya baskı politikaları sıkıntı kaynağı olmaya devam edecektir.

Putin'in başkanlığıyla Rusya'nın Orta Doğu'ya etkili bir şekilde dönmesinde ABD ve AB ile yaşanan gerginliklerin etkisi büyüktür. Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusya'nın Orta Doğu politikası oldukça etkisiz ve pasif hale gelmişken özellikle 2011'den sonra etkili ve proaktif yayılmacı anlayışı ön planda tutan politikalar uygulama alanına geçmiştir. Batı ile derinleşen çıkar çatışması, Kırım'ın işgali ve arkasından gelen yaptırımlar da Rusya'nın Orta Doğu'daki faaliyetlerinin yoğunlaştırmasına neden oldu. Orta Doğu'daki monarşilerle iyi ilişkilerin sürdürülmesi Moskova'nın uluslararası izolasyonu etkisiz hale getirmesine yardım etti ve Batı ülkelerinin Rusya'ya uyguladıkları yaptırımların etkilerini kısmen telafi etti. Rusya, Orta Doğu ülkeleriyle ve başta İslam İşbirliği Teşkilatı olmak üzere diğer ilgili örgütlerle ilişkilerini geliştirme yoluna giderek, Batılı ülkeler tarafından gelen baskı ve yaptırımlara bu ülkelerin de katılmasına engel olmaya çalıştı. Fakat, Rusya'nın Orta Doğu'da bu kadar etkili olmasına neden olan durumu tamamen Batıyla yaşanan gerilimlere bağlamak hatalı bir yaklaşım olabilir. Putin'in kişiliği ve izlediği politikaları ile Rusların yeniden süper güç olma idealinin de, bu politikaların uygulanmasında ve benimsenmesinde dikkate alınması gerekmektedir.

Rusya'nın Orta Doğu ülkeleriyle olan siyasi ilişkilerinin yanında ekonomik ilişkileri de önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda Suudi Arabistan, Irak, Suriye ve Körfez ülkeleriyle doğal kaynaklar, silah satışı, sanayi ve alt yapı gibi birçok alanda ekonomik işbirliğine gidilmiştir. Rusya ekonomisi üzerindeki yaptırımların zararını kısmen telafi eden, gelir kaynaklarını güvence altına alan ve enerji şirketlerinin çıkarlarını ve farklı pazarlardaki paylarını koruyan ekonomik hedefler doğrultusunda 2010'larla birlikte yeni Orta Doğu politikaları geliştirilmiştir.

Batılı ülkelerin Orta Doğu coğrafyasında Rusya'nın nüfuzunun artmasına yönelik herhangi bir engelleyici ortak politikasının olmaması Rusya'nın işini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda Rusya, farklı bölgesel oyuncular arasında bir denge unsuru olarak görülmektedir. Suriye'deki etkisi, İran'la yakınlaşma, Mısır'la ilişkilerin güçlendirilmesi ve İsrail ve Körfez İşbirliği Konseyi ile diyalogun geliştirilmesi, Rusya'yı olabildiğinden daha etkin pozisyona getirmiştir. Jeopolitik açıdan parlak dönemlerinden birisini yaşayan Rusya, etki ve nüfuz alanını her geçen gün genişletmektedir. Suriye üzerinden girdiği Orta Doğu coğrafyasına Libya, Irak, Yemen gibi bölgenin diğer sorunlu ülkeleriyle de ikili ilişkilerini geliştirmeye devam etmektedir. Sıcak denizlere inme hedefini Rusya'nın devlet politikası haline getiren Çar I. Petro'nun amacına 2020 itibarıyla daha fazla yaklaşılmıştır. Putin'in benimsediği strateji ile AB ve ABD ile yaşanan gerilimler, Orta Doğu bölgesinde Rusya'ya alan açmıştır.

Putin'in Kafkasya ve Orta Asya başta olmak üzere eski Sovyet coğrafyasında yeniden etkinlik kurmasının kavramsal temelinde Avrasyacılık veya jeopolitik faktörlerin ön planda tutulması önem arz etmektedir. Bu bağlamda Sovyet döneminin ideolojik temelli politikaların başarısızlığı tecrübesi dikkate alınmıştır. Orta Doğu politikalarında da Rus Avrasyacılığının güney eksenini veya Avrasyacılığın bir anlamda Orta Doğu ve Afrika bileşenlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bütün bu unsurların bileşkesi olarak Orta Doğu'da Realist büyük güç politikalarının uygulama alanına geçtiği söylenebilir.

Kaynakça

- Antonenko, O. (2001). Russia's military involvement in the Middle East. *Middle East Review of International Affairs Journal*, Vol. 5, No. 1, 2001. 27-48.
- Armaoğlu, F. (2019). *Türk Dış Politikası Tarihi*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Aslan, N. (2019). Şanghay İşbirliği Örgütü: İç İhtilaflar ve Türkiye'nin Olası Konumu. *Avrasya Stratejileri*, ed: A. Yalçınkaya, D. Tuğlu. Ankara: Astana Yayınları, 261-304.
- BBC, (2015). Mısır'da düşen Rus yolcu uçağından 'kurtulan yok' https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151031_misir_rus_ucak
- Bonesh, F., R. (2022). Russia's goals and approach to Iraq, <https://www.bayancenter.org/en/2022/06/3338/>
- Çalışkan, B. (2019), 'Vladimir Putin'in Dış Politika Felsefesi'. *İnsamer Analiz*. https://insamer.com/tr/vladimir-putinin-dis-politika-felsefesi_2192.html (Erişim: 08.06.2020)
- Çiçekçi, Ceyhan, 'İsrail-Rusya ilişkileri ve Türkiye için imkanlar', *Anadolu Ajansı* (2018). <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/israil-rusya-iliskileri-ve-turkiye-icin-imkanlar/1264069> (
- Dugin, A. (2005). *Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım*. Tercüme: V. İmanov. İstanbul: Küre Yayınları.
- Ekşi, M. (2017). The Syrian crisis as a proxy war and the return of the realist great power politics', *Ankasam, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*. Hybrid Warsare Special Issue, 1(2), 106-129.
- Ermağan, Y. (2015). Rusya'nın Orta Doğu politikaları. Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi. Ed.: İ.K. Ülger. Ankara, Seçkin, 651-675.

- Freedman, R. (2001). 1990'larda Rusya-İran İlişkileri, çev. E.Banu Tepe, Avrasya Dosyası Rusya Özel Sayısı, 6:4, 356-374.
- Goldenberg İ.,- SMİTH J. (2017). U.S.-Russia competition in the Middle East is back'. Foreign Policy. <http://foreignpolicy.com/2017/03/07/u-s-russia-competition-in-the-middle-east-is-back/>
- Herken, G. (2019). Russia's mysterious 'new' nuclear weapons are not really new', <https://www.washingtonpost.com/outlook/2019/08/15/russias-mysterious-new-nuclear-weapons-arent-really-new/>
- Kaczmarek, M. (2017). Russia's Middle East after Arab revolution. Center for Eastern Studies, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/commentary_59.pdf
- Kara, Ö. (2019). Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ile NATO'nun Karşılaştırılması. Avrasya Stratejileri, ed: A. Yalçınkaya, D. Tuğlu. Ankara: Astana Yayınları, 107-128.
- Katıtaş, G. (2019). Avrasya Ekonomik Birliği: Beklentiler ve Gerçekleşenler. Avrasya Stratejileri, ed: A. Yalçınkaya, D. Tuğlu. Ankara: Astana Yayınları, 47-82.
- Katz, M (2015). Conflicting aims, limited means: russia in the Middle East'. Norwegian Ministry of Foreign Affairs, Policy Brief. No. 201.
- Kozhanov, N. (2017). Russian policy across the middle east motivations and methods. Chatham House: The Royal Institute of International Affairs. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2018-02-21-russian-policy-middle-east-kozhanov.pdf>
- Lo, B. (2018). Going legit? the foreign policy of Vladimir Putin. <https://www.lowyinstitute.org/publications/going-legit-foreign-policy-vladimir-putin>
- Mirzaliyeva, F. (2017). Putin dönemi rus dış politikası. İnsamer. Araştırma-43.
- Noll, A. (2007). Konferansa Rusya ve İran damgası <https://www.dw.com/tr/konferansta-rusya-ve-iran-damgas%C4%B1/a-2519771>
- Salem, P. (2015). Iraq's tangled foreign interests and relations. Carnegie Middle East Center. 2013.
- Shlapentokh, V (2015). Russia's approach to ISIL: The hidden benefit of evil'. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2015/10/30/russias-approach-to-isil-the-hidden-benefit-of-evil/index.html>
- Shumilin, A. (2016). Russian's Diplomacy in the Middle East: Back to Geopolitics. IFRI, Russia Center.
- Sladden, J.- Wasser, B.- Connable, Ben-G. (2017). Russian Strategy in the Middle East. Rand Corporation.
- Suyundikov, S. (2017). Rusya silah yaptırımlarının gözden geçirilmesini istiyor. <https://21yyte.org/tr/fikir-tanki/rusya-silah-yaptirimlerinin-gozden-gecirilmesini-istiyor>
- Trenin, D. (2017). Russia in the middle east. Moscow's objectives, priorities and policy drivers. The Chicago Council on Global Affairs.
- Tuğlu, D. (2019). Avrasyacılığın Tarihsel Gelişimi. Avrasya Stratejileri, ed: A. Yalçınkaya, D. Tuğlu. Ankara: Astana Yayınları, 11-22.
- Üren, M. (2019). Orta Doğu'daki yeni jeopolitik ortamda Rusya'nın Suriye Politikası'. Avrasya İncelemeleri Dergisi, VII/II, 231-275.
- Wormuth, C. (2019). Russia and China in the Middle East: Implications for the United States in an ERA of Strategic Competitions, Rand Corporation.
- Yalçınkaya, A., Heyle, A. (2019). Rusya'nın Orta Doğu ve Kuzey Afrika politikası. Avrasya Stratejileri: İlişkiler, Örgütler, Politikalar. Ed.: A. Yalçınkaya, D. Tuğlu. Ankara: Astana Yayınları, 2019, s. 129-146.